

Muhafazakârlık, Çoğulculuk ve İslam

Anthony SULLIVAN*

Çinlilerin her zaman çok ilginç bulduğum bir atasözü vardır. Bu atasözü, içine on yıldan az bir süredir tamamen girdiğimiz dramatik bir şekilde yeni olan dünyaya belki de çok uygun düşmektedir. “Dilerim” der Çinliler “ilginç zamanlarda yaşayasın”. Aslına bakılırsa Çinliler bu atasözünü çoğu kez bir çeşit beddua gibi kullanırlar: “İlginç zamanlar”, hepimizin bildiği gibi, genellikle kargaşa, istikrarsızlık, belirsizlik ve çok büyük siyasi ve sosyal değişim dönemleridir. Sovyetler Birliği’nin dramatik çöküşü, her türden ulusçu, etnik ve dinsel duyguların yeniden canlanması ve sosyal/teknolojik değişimin hız kazanmasıyla birlikte, Doğu ve Batı, Müslüman yahut Hıristiyan, hepimiz olağanüstü “ilginç zamanlarda” yaşıyoruz şimdi. Bunun, bugün bütün milletleri -aslında, bütün uygarlıkları- karşı karşıya getiren en büyük meydan okumalardan birisi konusunda, gerek dünyamızın belki de yeniden kutuplaşmasını etkileyen kanaatleri kabul etmeden, gerekse yeni çağımızın belirsizliğinde böylesine şaşkırtıcı bir şekilde yeniden doğmuş olan bazı çok eski zıtlıkları, husumetleri fazla yoğunlaştırmadan önce, son derece dikkat göstermemizi telkin ettiğini söylememe müsaade edin. Kısaca, ister Avro-Amerika ister Müslüman ülkelerinde(n) olalım, herhangi

* Prof. Dr. Michigan Üni., Ortadoğu ve Kuzey Afrika Araştırmaları Merkezi

birimizin, “ilginç zamanlarımızı” esas itibarıyla daha ilginç kılmak için düzenlenmiş gibi görünen ideolojilere inanması yahut onları desteklemesi için hiçbir iyi sebep bulunmamaktadır.

İşte, son yıllarda, Harvard Üniversitesi’nden Profesör Samuel Huntington’ın çalışması, genel olarak Batı’da, özel olarak ise Amerika Birleşik Devletleri’nde, ne yazık ki düşündüğüm türden bir yeni(den) kutuplaşmaya önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Kıdemli bir siyaset bilimci, Huntington, 1993’ten bu yana, Batı’nın artık, Sovyetler Birliği’nin geç kalmış ve yası tutulmayan çöküşünün ardından Müslüman ve Arap dünyasıyla karşı karşıya geldiğini iddia etmektedir. Konfüçyüsçü medeniyetle sıkı olmayan bağıyla birlikte İslam, profesör Huntington’ın artık çok ünlü olan makalesinde, “Medeniyetlerin Çarpışması mı?” nda (The Clash of Civilization, *Foreign Affairs*, Yaz 1993) ileri sürdüğü gibi, Avro-Amerikan medeniyetine yönelik yeni ve acil bir tehlike olarak Sovyetler Birliği’nin yerini almıştır. Batı’nın -ki Huntington ona anlamlı bir şekilde homojen bir gerçeklik süsü vermektedir-, bundan dolayı, Huntington’ın İslami dünyadan birdenbire yayılmaya başladığını ısrarla vurguladığı bu yeni meydan okumayı geri çevirmek için kendi tedbirlerini gözden geçirip bir düzene koyması gerekmektedir. Hun-

tington'ın tezinin sadece, hem kavramsal açıdan çürük, hem de olgusal bakımdan yanlış olduğuna inanmakla kalmıyorum; aynı zamanda "medeniyetlerin çatışması"ndan bu biçimde gelişigüzel bahsetmenin, bizzat, hiçbir yerde hiçbirimize faydası dokunmayacak türden uluslararası bir yeni(den) kutuplaşmaya kesin olarak katkıda bulunabileceğinden endişe ediyorum.

Bugün, özellikle "muhafazakarlar" ve "muhafazakarlık", öncelikle de Hristiyanlar ve tabii Müslümanlar hakkında konuşmak ve gelecekçi anlayışların nasıl topluluklarımızın her ikisi için de bir işbirliği, hatta belki de, Batılılarla Müslümanlar arasında bir uzlaşma zeminini sunduğunu telkin etmek istiyorum.

Gerçek şudur ki, Müslüman entelektüeller son zamanlarda Tanrı, insan ve uygarlık arasındaki doğru olduğuna inandıkları ilişkilerin, tam da bu konularda yerleşik Batılı muhafazakar görüşlere tıpatıp uyduğunu tartışmaya başlamışlardır. Şimdilik, bu tür bir muhafazakar İslami yaklaşımın bir örneği olarak, sadece, *The Wall Street Journal*'in, 6 Haziran 1996 tarihli nüshasında yayımlanan "Din ve Politika, Doğu ve Batı" başlıklı dikkat çekici denemesinde ifade ettiği şekliyle Malezya Maliye Bakanı Enver İbrahim'in yaklaşımını zikredeceğim. Enver, bugün artık sadece İslamda değil, başka kültürel ve dîni geleneklerde de "geleneksel değerlerin ve dini düsturların anlamına uygun yeni(lenmiş) bir arayışın" varolduğu konusunda tamamen haklıdır. Enver, "düşünce alanında" "modern insanın karanlıkta yolunu el yordamıyla bulan bir insana benzediğini; artık uygarlığa rehberlik eden belli fikirlerin kalmadığı" uyarısında bulunur. "Bu çağımızın temel krizidir". Uygarlığın yeniden inşası için, Enver, her yerde Tanrı inancının yeniden hayatıyet kazanmasının esas olduğuna inanır. O, "Batılı insanın, yabancı olana karşı küstahlık ve hoşgörüsüzlük içinde" modernitenin baskılarına dayanan doğal akıl aracılığıyla dünyaya şekil vermeye çalıştığı"nı ifade ederken tamamen haklıdır. Enver, bu "ben-

merkezli zihinsel yoğunlaşmanın" "hegemonisinin kapsamını artık kültürel alanda genişletmeye gayret eden bir emperyalizme" götürdüğünü belirtmektedir. Kesinlikle böyledir: Bu görüşlerin hepsine, prensip sahibi Batılı muhafazakarlar bütün kalpleriyle katılırlardı.

Batılı muhafazakarlığa gelince, Batılı muhafazakarların İslama veya Müslümanlara karşı bir grup olmadıkları gibi, uygarlık çatışmasına yahut kaçınılması imkansız uluslararası kutuplaşmaya ilişkin Huntingtoncu fikirleri desteklemediklerini özellikle vurgulamak istiyorum. Batıda hakiki muhafazakarlar gezegenimizi tezyin eden medeniyetler çoğulculuğuna çok büyük bir değer vermektedirler. Enver İbrahim gibi, biz muhafazakarlar da, kültürel bir çöküş çağında yaşadığımızı inanırken, medeniyetle ilgili yeniden yapılanmayı ve kutsal olana bağlılığın yenilenmesini de fazlasıyla savunuyoruz. Nihayet, biz muhafazakarlar, Batılı ya da Amerikan emperyalizmini; bu emperyalizm kendisini ister 18. Yüzyıl'da Hindistan'da olduğu gibi siyasi olarak; ister Şah dönemi İran'ında olduğu gibi ekonomik olarak; ister beş yıl önce Körfez Savaşında olduğu gibi askeri olarak; ve isterse Yeni Dünya Düzeni aracılığıyla bugün olduğu gibi kültürel olarak açığa vursun, tamamen reddediyoruz. Emperyalizmin bu görünüşlerinin herbiri üstüne, bir çırpıda söyleyebileceğim daha çok şey var.

İşte, burada çoğu Batılı seküler liberalin aksine, günümüzde gerek Batı gerekse Müslüman dünyasında tanık olduğumuz dinsel canlanmayı ne demokratik kurumlara, ne de sosyal düzene yönelik herhangi türden zorunlu bir tehdit olarak telakki etmediğimi açıklayalım. Bunu, üstünde Profesör Huntington'ın ve diğerlerinin fikirlerinin beslendiği en kötü kabusları sürgün etmeye katkıda bulunacak emsalsiz konumda olduğumu düşündüğüm Türkiye'de ve İstanbul'da söylediğim farkındayım. Elbette, eylemleri hem İslamı, hem de Hristiyanlığı lekeleyen Doğulu ve Batılı aşırıları vardır ve bunlar, hiç şüphesiz, birleşik

muhalefetimize daha büyük bir değer katmaktan başka bir şeye yaramazlar. Fakat şimdi, yeni bir yüzyılın şafağı yaklaşırken, hem siyasete, hem de toplumsal alana daha büyük bir dinsel duyarlılık karışmasının, nihai olarak, bir lanetten çok bir kutsamayı kanıtlar gibi gördüğünü telkin etmek istiyorum.

Bundan dolayı, biraz muhafazakar şahsiyetlere ve ilkelere dönerek, Batılı muhafazakar entelektüellerle gelenekçi Müslümanları tarihin içinde bulunduğumuz şu özel anında potansiyel olarak birbirlerine bağladığını düşündüğüm önemli benzerlikler olduğunu ileri süreceğim.

Batılı muhafazakarların kendi kendilerinin farkına varmaları 18. Yüzyılın sonlarına kadar gider, ve Edmund Burke'le (1729-1797) başlar. Başlangıçtan itibaren, Batılı kültürel muhafazakarlığın hedefi, 20. Yüzyılın büyük düşünürü Eric Voegelin'in, kusurlu insanı Tanrı'ya dönüştürerek yeryüzünde cenneti tesis etmeye çalışan "gnostik", mükemmeliyetçi, ütöpik dürtü olarak adlandırdığı şeyi ortadan kaldırmak, "silahlı ideoloji"ye karşı mücadele etmek olmuştur. Fakat gerçekte, geride kalan iki yüzyıl boyunca böyle olmuş olmasına rağmen, Aydınlanma projesi Fransız Devrimi'nden Bolşevik ve Nazi ihtilallerine kadar ve rasyonalist kolektivizmin dayanıklı mirasınının da sayesinde dünyayı yeniden şekillendirmiş gibidir. Burada hoş olan nokta, önemli Mısırlı düşünür Abdül Vahap el Messiri'nin son derece yerinde olarak "Aydınlanmanın karanlık yüzü" olarak adlandırdığı şeyi ortaya koyup eleştiren cesaretli savaşçıların Batı'da her zaman bulunmuş olmalarıdır. Burke'le başlayan bu düşünce adamları listesini içinde, Alexis de Tocqueville -Cezayir'deki Fransız politikasına muhalif olmuştur-, T. S. Eliot, Richard Weaver, Malcolm Muggeridge, Robert Nisbet, Russell Kirk ve Grace Goodell gibi 19. ve 20. Yüzyılın büyük toplum araştırmacıları vardır. Onların modern projeye yönelik muhalefetleri, kendisi bizzat T. S. Eliot tarafından desteklenen çağdaş İslami düşünür

Charles Le Gai Eaton'ın güçlü yazılarında yan kısmını bulmaktadır. Ben bugünkü yorumlarımda özellikle Burke, Kirk, Goodell ve Eaton üstünde duracağım.

Burke için, bütün herşeyin ölçüsüymüş gibi sekülerizmin ve insanlığın aşırı ölçüde yüceltilip yükseltilmesi şeklindeki Tanrı'ya, tarihe ve geleneğe yönelik jakoben saldırı, sadece uzlaşmaz bir muhalefete müsaade eder. Burke çok iyi farkındaydı ki, Fransız Devrimi, aslında, silahlı ideolojydi, veya Aydınlanma, kural koyucu ve organik toplumun bütün görünümüne karşı açılan bir savaştı. "Biz, Rousseau'nun mühtedisi değiliz; biz Voltaire'in havarisi de değiliz; Biz Tanrı'dan korkuyoruz ve rahiplere derin bir hürmet besliyoruz; ateistler aramızda hiçbir varlık gösteremezler" diye yazıyordu *Fransız Devrimi Üstüne Düşünceler*'de Burke. Politik ekonomiye ilişkin olaraksa Burke, devletle milletin " tarafların keyfine göre bozulabilecek ...biber ve kahve, patiska yahut tütün ticaretinde ortaklık anlaşmasından daha iyi bir şeymiş gibi telakki edilmemesi gerektiğini" savunur. Onların " farklı bir yönden değerlendirilmesi gerekir. Onlar yaşamakta olanlar, ölmüş olanlar ve doğmuş yahut doğacak olanlar arasındaki ortaklıktır. Her belli bir devlet, görünür ve görünmeyen dünyayla ilgili... ebedi ve ezeli toplumun ilk büyük sözleşmesindeki bir maddeden başka bir şey değildir." Dindarlık, moral alandan kopmuş sığ bir ekonomizme yönelik muhalefet ve kültürel - dinsel çeşitliliğe karşı derin bir saygı onun düşüncesinin bütün tezahürlerine nüfuz eder. Başarıya ulaşmış olan birçok önemli Batılı muhafazakar, haklı olarak, Burke'ün entelektüel evladı şeklinde değerlendirilir.

İşte bu noktada, Burke'ün dini ve kültürel çeşitliliğe yönelik muhafazakar desteği konusunda özellikle durmak istiyorum. Batılı muhafazakarlık, sık sık hoşgörüsüz, yabancı düşmanı, çeşitlilik nefretiyle dolu bir çeşit sosyal atavizm olarak görülür. Böyle bir şey, Batılı gelenekçi entelektüellerin çoğu için asla doğru değildir ve günümüzde kesinlikle tümüyle

yanlıştır. Artık birilerinin, Başkan Woodrow Wilson'ın ütöpic emperyalizminden hala etkilenen liberal** Amerikan enternasyonalizminin kültürel ve sosyal pluralizmi reddettiğini ve bütün dünyayı Manhattan'ın tam ortasına ideolojik bir müstemilat olarak ekleseydi bundan çok memnun olacağını söylemesi gerekir. Monterrey'de (Kaliforniya) Naval Lisansüstü Okulu öğretim üyesi profesör Christopher Layne *Bir Tartışma: Amerika Birleşik Devletleri Demokrasi İhraç Etmeli midir?* (Should the United States Try to Export Democracy? A Debate, MIT, 1997'de basılacak) başlıklı kitabında anlamlı bir biçimde bu hususun üstünde durur. "Liberalizmin kültürel üstünlüğüne inanırken" diye yazar Layne, "Amerikan enternasyonalistleri, bilinçli bir biçimde başka ülkelerin liberalizmin evrensel, homojenize edici değerlerine boyun eğmesinin engelleri olarak kavranılan başka kültürlerin ayırıcı niteliklerini tahrip edip ortadan kaldırmaya teşebbüs etmektedirler... Amerikan liberal enternasyonalizmi, kültürel üstünlük önkabulüyle, bizimkinden farklı olan kültürlerle ve siyasi sistemlere karşı doğası gereği hoşgörüsüzdür." Bu tam da böyledir.

Tekrar Edmund Burke'e dönelim. Özellikle Müslümanların, Burke'ün Hindistan'da Britanya emperyalizminin tahribatına karşı hem Müslümanların, hem de Hinduların yanında yer alarak, on yıldan fazla bir süre sürdürdüğü kahramanca savunmasına iyice dikkat etmeleri iyi olur sanıyorum. Bu savunusu esnasında Burke, sık sık yalnız kalmış, mali kaynaklarını tamamen tüketmiş ve nihayet mücadelesini kazanmakta başarısızlığa uğramıştır. Fakat O, gelecek kuşakların onu, muhafazakar Amerikan Devrimini desteklemesinden yahut Fransız İhtilaline karşı çıkmasından ziyade, herşeyden önce, İngiliz vatandaşlarının baskısına karşı Hindistan'ın yerli halklarını savunmuş olmasıyla hatırlanmayı umut etmiştir.

Burke, 1780'den 1795'e kadar Doğu Hindistan Şirketi aracılığıyla Hindistan'da uygulanan Britanya politikasına yönelik muhalefeti

İngiliz Parlamentosuna götürmüş, ve çok sayıda Hindistanlıyı işkenceden geçirmekle suçlanan (ve örtülü olarak bu suçu işlediği kabul edilen) Britanyalı Hindistan Valisi-Generali Warren Hastings'in kovuşturmasını takip etmiştir. Bu gayretleri güçlendirmek için Burke, bizzat, Kutsal Kur'an-ı Kerim'i okumuş, yakın Müslüman ve Hindu tarihiyle sosyal organizasyonları üstünde uzmanlaşıp kendisini Hindistan'daki Britanya rejiminin bütün tezahürleri konusunda bir otorite haline getirmiştir. Burke, yalnızca İngiliz yönetiminin suistimallerini, kötülüklerini teşhir etmekle kalmamış, aynı zamanda yerli Hintli topluluklara, onların dinlerine ve sosyal organizasyonlarına karşı derin kişisel sempatisini ifade etmiştir. Bütün bunlarla Burke, argümanlarını, doğal hukuka ve onun, kültürleri yahut toplumları ne olursa olsun, Tanrı'nın onlara yer vermeyi seçmiş olduğu bütün insanlara uygulanabilirliğine dayandırmıştır. İnsanlığın çoğulculuğu ilahi bir biçimde emredilmiş ise, Burke'ün örtülü olarak sor(uştur)duğu gibi, Britanya'nın Hindistanlıları suistimal edip zarar vermesi "coğrafi moralite" veya keyfi iktidar temelinden başka neyle meşrulaştırılıp haklı kılınabilirdi ki? Sonunda Warren Hastings, suçlamalardan temize çıkarılmıştır ve Doğu Hindistan Şirketi işlerini alışlageldiği, gibi yürütmeye devam etmiştir. Fakat bugün Üçüncü Dünya halkları diye adlandırdığımız toplulukların lehindeki uzun mücadelesiyle Burke, onun düşüncesinin entelektüel sonucu olan birçok çalışmada yankılanacak olan bir teamülü yerleştirmiştir.

Burke'den bu yana, çoğu Batılı gelenekçi düşünürün neye inanmış olduklarını daha kesin bir şekilde kavramak için, Amerikalı müstesna ve çok yönlü düşünce adamı Russell Kirk'ün (1918-1994) eserlerine başvurmaktan daha iyi bir şey yapılamaz. Kirk tarihi, felsefeyi, ekonomiyi, fiksiyonu ve edebiyat eleştirisini kuşatan otuzu aşkın kitabın (Burke ve T. S. Eliot üzerine en büyük çalışmalar da dahil) yazarıdır. Onun en önemli kitapları arasında *The Conservative Mind* (Muhafazakar Düşünce,

1953), *The Sword of Imagination* (Hayalgücünün Kılıcı, 1995) ve *The Politics of Prudence* (Basiret Politikası, 1993) zikredilebilir. Aşağıda, Kirk'in sağlam muhafazakar eğilimlerine ışık tutan *The Politics of Prudence* (Intercolligiate Studies, 1993) üstünde duracağım.

Kirk'in "çeşitlilik ilkesi" olarak adlandırdığı şeyle başlıyorum. Kirk medeniyetlerdeki "sağlıklı çeşitliliği" över ve farklı medeniyetlerin varolmasıyla tarif ve tasvir edilen çoğulculuğun ilahi inayetten doğduğunun anlaşılması gerektiğini örtülü bir biçimde telkin eder. "Yerleşik hayat tarzlarının" "verimli karmaşıklığı"ndan sevgiyle söz eden Kirk, gerek toplumları gerekse medeniyetleri homojenleştirmeye yönelik bütün girişimlere karşı uyarıda bulunur. Bu kavrayışlar Kirk'ün bütün ömrü boyunca moderniteyi "empoze etmeye" yahut Batı Uygarlığını Müslüman veya Üçüncü Dünyaya ihraç etmeye yönelik bütün girişimlerin aleyhinde olmasının temelini oluşturmaktadır. Bu, aynı zamanda Kirk'ün, Amerika'nın İsrail'e "tutkulu bağlılığına" karşı çıkmasıyla, Körfez Savaşı'na dair eleştirisiyle ve Amerika'nın olağanüstü bombardımanından ve savaş sonrasında uygulanan ambargodan iyice sarsılan Irak halkına yönelik derin sempatisiyle direkt olarak ilişkilidir.

The Politics of Prudence'ta Kirk, Burkeçü muhafazakarların "ruhun iç düzeni"ni doğrudan doğruya "imparatorluğun dış düzeni"ne bağlamakta olan "sağlam bir ahlaki düzen"in varolduğuna inandıklarını vurgular. Bu organik düzen "insan için yapılmıştır; ve insan da onun için" der Kirk "insan doğası sabit, moral hakikatler ezeli ve ebedidir". Siyasi bakımdan çağdaş Batı'nın eğilimleri esas alındığı zaman ne kadar yanlış ve İslami yeniden canlanmanın ruhuyla nasıl da uyumlu!

Kirk, Burkeçü gelenek, teamül, süreklilik ve adet ilkelerinin önemini açıklayarak devam eder. Yeryüzünde cennet yaratmaya yönelik bütün tasavvurları ve projeleri reddeder-

ken Kirk, "sosyal yapı, kiliseyle karşılaştırılması mümkün olan manevi bir tüzel kişiliktir; hatta o, pekala bir ruhlar topluluğu olarak adlandırılabilir. İnsan toplumu, mekanik bir şekilde muamele edilecek bir makine değildir" şeklindeki ifadesinde Burke'ü yankılar. Kirk hem politik güç, hem de insani tutkular üzerindeki sınırlamaları destekler. Bu eğilimler, Raşid el Gannuşi, Muhammed el Haşimi Hamdi, Fehmi Huvaydi, Adil Hüseyin ve Abdülvahap el Messiri gibi düşünce adamlarının yakın zamanlardaki çalışmalarında sunulan şeylerle fazlasıyla bağdaşmıyor mu?

Kirk, ayrıca, bireysel özgürlükle özel mülkiyeti yakın bir biçimde ilişkilendirir. "Özel mülkiyet temeli üstünde büyük uygarlıklar inşa edilir" diye yazar. "Kazanmak ve tüketmek insani varoluşun başlıca amaçları değildir; fakat kişinin, ailenin ve devletin sağlam bir ekonomik temelini bulunması çok daha arzu edilmelidir". Bu konuda, Kirk tarafından dile getirildiği şekliyle, muhafazakar düşünce, Arap sosyalist ve seküler düşüncesine, özellikle de Nasır dönemine, karşı olmasına rağmen, çağdaş ve geleneksel İslami anlayışlarla ittifak içindedir.

Nihayet, Kirk'in ömrünün son yıllarında, belki de bir "Yeni Dünya Düzeni" tesis etmeyi hedefleyen bütün girişimlere şiddetli bir biçimde muhalefet eden en seçkin Batılı düşünce adamıdır. Sovyet egemenliğinin "Amerikan egemenliği sayesinde başarısız olmaması gerekirdi" diye yazar *The Politics of Prudence*'da Kirk. "Yirmibirinci Yüzyıl dünyasında beklentilerimiz, biz Amerikalılar dünyaya kabadayılık etmediğimiz, alim-i ve kadir-i mutlaklık taslamadığımız takdirde parlaktır." Kirk, herhangi bir Amerikan Yeni Dünya Düzeni'nin "Arap halklarından başlayarak" Sovyetler Birliği'nin yaratmış olduğundan bile daha fazla "nefret" yol açmasının çok muhtemel olduğu şeklinde bir öngöründe bulunur. Bu yüzden de, özellikle, "insan ve para kayıpları bakımından hesap edilemez bir biçimde" pahalıya patlayan uzak yerlerdeki savaşlardan özenle

sakınılması gerekir. Müslümanlara özellikle dikkat etmelerinin tavsiye edilmesinin iyi olabileceği bir hususun üstünde dururken Kirk, şuna işaret eder: “Başkan Bush’un Arabistan çöllerinde yarım milyon insanı toplayıp, ardından gözdağı verip ayartarak Kongre’ye kendisine savaş açma yetkisini verdirmesi, muhafazakar görüşlerle Cumhuriyetçi Parti’nin ölçülerinin özdeş olmadığını kafi derecede telkin etmektedir. Hakiki muhafazakarlar, Cumhuriyetçiler dış ilişkilerde Amerikan demokrasininin sağduyusunu öğretmeye gayret ettikleri zaman onları baltalamak için büyük bir patırtı koparırlar.” Kirk için, Kuveyt’in “petrol varili” uğruna yapılan savaş hem “kibir”di, hem de “suç”.

Russell Kirk on yıllar boyunca entelektüel ve kişisel bakımlardan Amerikalı ve Avrupalı muhafazakar entelektüel kuşakların yol göstericisi oldu. Kirk tarafından yetiştirilen en seçkin akademisyenlerden biri, halen, John Hopkins Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Yüksek Okulu’nda Sosyal Değişim ve Gelişim Programının yönetici olan antropolog Profesör Grace Goodell’dir. Genel olarak Üçüncü Dünya’da, özel olarak ise İran’da toplumsal organizasyon, siyasi kültür ve ekonomik gelişim üstüne çığır açıcı çalışmasında Goodell, Kirk’ün kavrayışları üstünde, Batı’nın, uygun insan ilişkilerine, sosyal organizasyonlara ve ekonomik dönüşümün dinamiklerine dair modernist ve kısır ekonomistlik yaklaşımların sağlam bir eleştirisini inşaa etmiştir. Kural koyucu düzene, organik toplumlara ve kültürel gelenekselciliğe yönelik bir eğilim, tıpkı Burke’de ve Kirk’te olduğu gibi onun düşüncesinde de tamamen göze çarpmaktadır. Goodell’in çalışmalarının da Müslümanlara çok ilginç gelmesi gerektiğini belirtmek istiyorum.

Yirmi beş yıl önce, yani Pehlevi monarşisinin, Ortadoğu düzeninin kalıcı bir parçası olmadığı şeklinde herhangi bir ipucunun varolmasından epey önce, Goodell, Güneybatı İran’ın Kuzistan eyaletinde iki yıldan fazla bir süre yaşadı. Bu tecrübenin ürünü onun Oxford

University Press tarafından 1986 yılında basılan *Siyasi Hayatın Asli Yapıları: Pehlevi İran’ında Kırsal Gelişimi*’ydi. (The Elementary Structures of Political Life: Rural Development in Pahlavi Iran). Bu muhteşem kitabında Goodell, önce çok eski bir köyde ve sonra, İran yönetiminin kırlardan koparılmış olan köylüleri yeniden iskan etmiş olduğu bir tür ticaret merkezinde cemaat organizasyonunu ve ekonomik politikaları analiz etmektedir. Goodell, bu dramatik bir biçimde farklı mekanlarda, Batılı modernleşme ve gelişim teorisinin birçok öldürücü pratik sonucunu kaskatı örnekleriyle gördü ve moral bütünlük olmaksızın sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın imkansız olduğu canlı sosyal holizmi öğrendi. Onun İran’da kazandığı tecrübelerin artık hem Batıda, hem de Üçüncü Dünyada sosyal istikrarın ve sermaye birikiminin belirleyicilerini yeniden düşünmekte uyarıcı bir etken olması gerekir. Gerçek şudur ki, o, sadece, Goodell’in eleştirdiği doğru sosyal organizasyona ve ekonomik gelişmeye dair Batı ideolojisinin uluslararası düzeyde ne kadar derin bir biçimde kökleştiğini telkin etmez.

Geleneksel köylü topluluğuyla ticari yerleşim merkezi üstünde Goodell’in argümanını inşaa ettiği diyalektik karşıtlıkları temsil ederler. İlkinde, cahil ve kerpiç evlerde ikamet eden topluluk açık ve öngürülebilir davranışlar ve ilişkiler temelinde iş görmektedir. Geniş bulvarları ve cüruf briketinden yapılmış birbirinin aynı blok apartmanlarıyla ikincisinde, herşey karışık, belirsiz ve güvensizdir. “Kişisel olmayan, amaçlı eylemlerin güvenilirliğinden” memnuniyet duyan köydür ve bu köy ve bu türden başka topluluklar, geniş toprakları parçalanıp, toprakları 1960’ların başlarında köylülere yeniden dağıtıldıktan sonra yalnızca beş yıl içinde yıllık kişi başına gelirlerini üç kattan daha fazla arttırmayı başarmışlardı. Goodell, buna karşıt olarak, ticari yerleşim biriminin, İran’da, Batıdan esinlenilmiş, hükümet tarafından dizayn edilmiş ve bürokratik bir şekilde oluşturulmuş başka birçoğu

gibi, sadece toplumdan ve ekonomik çürümeden yabancılaşmayı ortaya koyduğunu vurgular. Bu yerleşim birimlerinde gerek manevi, gerekse siyasi düzen tahrip edilmiştir ve herhangi bir çeşit yapıcılık hiçbir biçimde yoktur.

Goodell, Şah'ın ticaret merkezlerinin (Ölçekleri itibariyle bunlar bir tür kasabadır) en son Batılı sosyal planlama ve şehir gelişimi nosyonlarına dayandırıldığını ve Russell Kirk'ün çok önceleri, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapay şehir yenileştirmesi ve hesapsız kamusal iskan projeleri vesilesiyle uyarıda bulunmuş olduğu kesinlikle aynı feci insani felaketlere yol açtığını ortaya koyar.

Kitabının en canlı pasajlarından birinde Goodell, Şah'ın reformlarının ateşli taraftarlarının, onların İran'ın karanlık, bilgisiz taşrası olarak telakki ettikleri şeye, ithal edilmiş Batılı bir modernizmi empoze etmeye yönelik gayretlerinde açığa vurulan düşüncesiz statizmi ve bürokratik küstahlığı derinden yakalar. Bu konuda özellikle kayda değer bir olay, hükümet bürokratlarının bir sıtma ilaçlama ekiyle birlikte, köylülerin rızasını almaksızın, hatta onlardan hiçbirine danışmaksızın evlerine zorla girmeleridir: "Topluluğun bütün evlerini hızlı, düzenli, etkili bir şekilde, hiçbir ayırım gözetmeksizin, onların acı beyaz tabakasıyla kapladılar. Evde bebekleriyle, hamile, hasta veya zayıf bir kadın- daha kötüsü, evde kimse yoksa meskene tecavüz ederek... Duvardaki oyukta bir bardak, duvarda Peygamberin bir tasviri -Allah esirgesin, beşikte bir bebek! -- fışır, fışır, bitti. Sonraki oda... İlaçlama ekibine kendi evlerinde herhangi birine bu tarzda davranmaktan hoşlanıp hoşlanmadıklarını sorduğum zaman, herhangi bir benzerlik ima edilmesi nedeniyle şaşırılmışlardı: 'Bu yerler devlete aittir' deyip eklediler 'yayılan zehir sadece haşarata ortadan kaldıracak.' İnsanlar belki yardım edemezlerdi ama hükümetin hangi haşarata yok etmek istediğini merak edebilirlerdi. Goodell, İranlı köylülerin Şah'ın saldırgan bir şekilde seküler, modernleştirmeci rejiminin onlara büyük zarar verdiğini kavradıkları

ve Şah'ın Batılı danışmanlarının onu İran'ın moderniteye açılan kapısını oluşturduğuna ikna ettikleri anlaşılmaz bir şekilde boş ticaret birimlerinde yeniden iskan edilmelerine karşı canlarını dışlerine takarak mücadeleye giriştikleri konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmaz. Patenti Burke'de ve son derece belirgin bir biçimde Kirk'te olan, tanrısız modernitenin bütün ütöpik projeleriyle birlikte eleştirisi, Goodell tarafından henüz vuku bulmuş olan yahut İran kadar halen Doğu Asya'da meydana gelmekte olan şeyleri kapsayacak bir şekilde genişletilmektedir. Böyle yapmakla bu üçüncü Batılı muhafazakar düşünür, tıpkı hem Burke'ün hem de Kirk'ün yaptığı gibi, kültürel çoğulculuğu kesinlikle aynı şekilde onayladığını ve Avrupalı olmayan topluluklara saygı duyduğunu ortaya koymaktadır. Müslüman muhafazakarlar için bütün bunlar, yine, onların Batı'da doğal dostlara sahip oldukları gerçeği konusunda epey fikir verici olmalıdır, ve bu doğal dostaların adil olabildiklerini göstermesi gerekir.

Burke'ün, Kirk'ün ve Goodell'in birçok çalışmasına nüfuz eden ruhun bir tür *Summa*'sı olarak kavranabileceği için, Britanyalı müslüman yazar Charles le Gai Eaton'dan ve onun *Kalenin Kralı: Modern Dünyada Seçme ve Sorumluluk* (King of the Castle: Choice and Responsibility in the Modern World) başlıklı kitabından daha iyi hiçbir şeye başvurulamaz. İlk defa 1977'de basılan ve yeni baskısı İslami Metinler Topluluğu tarafından yapılan bu kitap, günümüz Batı modernitesinin ve sekülerizminin parlak bir analizini oluşturur. Eaton, Tanrı ve insan arasındaki doğru ilişki ve moderniteye bulaşan hastalıkların doğası konusunda Burke, Voegelin, Kirk ve hatta Papa XI. John Paul'le dikkat çekici bir uyum içindedir. Belki de Gai Eaton hakkında en önemli şey, T. S. Eliot'ın sürekli gözetilen, İslama dönmüş bir İngiliz ve çok kimse tarafından *İslam ve İnsanın Kaderi* (Islam and the Destiny of Man, Allen and Unwin, 1985) adlı eserinin modern çağda muhteşem bir din çalışması olarak

telakki edilmesidir. Eaton'ın çalışmasının Müslüman muhafazakarlarla Batıdaki dinsel ve kültürel gelenekselçiler arasında bizzat bir köprü teşkil ettiğini ve sık sık modernitenin son dönemlerini her bakımdan kuşatıcı çöküşü olarak gibi görünen şeyi aşmaya yönelik ortak bir gayret içinde Doğulu ve Batılı inanan insanları bağlayabilecek zincirdeki en önemli halka olarak hizmet edebileceğini ileri sürüyorum.

1940'ların sonlarında onun fragmanlarını yeniden gözden geçirdikten sonra, Eaton'ı sebat edip *King of the Castle*'ı yazmaya bizzat cesaretlendirenin bizzat T. S. Eliot olduğunu öğrenmek şaşırtıcı değildir. Eaton'ın gerek felsefi yönelimi, gerekse yakıcı düzyazısı Eliot'ı fazlasıyla memnun etmiş olmalıdır. *King of the Castle*'da Eaton, hiç kimseyi mahkum etmez, ve bin yıldır insani mirasın doğal parçası olarak tasavvur edilmiş olan modernitenin büyük ününe karşı son derece güçlü bir manevi mücadeleye girer. Her türden seküleristler, materyalistler ve davranışçılar tarafından ortaya atılan "doğru"lara karşı Eaton, anlamlı bir biçimde Kur'an-ı Kerim'in tamamen farklı bir realiteyi yeniden kuran, "Hak geldi, batıl zail oldu" (17:81) ve "O'nun yüzünden (zatından) başka herşey yok olacaktır." (28:88) gibi ayetlerine dayanır. Kısaca, Eaton büyük bir ruh ve Aydınlanmanın hepimize miras bırakmış olduğu bu karanlık kaderi aşmaya gayret eden herhangi birine yahut herkese bir modeldir.

Burada, *King of the Castle*'ın edebi lezzetinden ve cesaretlendirici gücünden daha fazlasını telkin ve tasavvur edemiyorum. "Zamanızda bütün bunların neredeyse hepsinin köklerinde söylenen, veya düşünülen yahut aldatan bir inançsızlık yattığı için, bundan bir müminin modern dünyaya yönelik eleştirisinin radikal olmaktan daha az bir şey olamayacağı sonucu çıkmaktadır" diye yazar Eaton. "Seküler toplumlar şimdi bedeniyle ve ruhuyla bütün insanı kendi süreçleri içinde yutmak için benzersiz bir teşebbüste bulunuyorlar. Orada artık 'vazgeçmek' yoktur. Bir köşedesinizdir,

uyum göstermek ya da mücadele etmekten başka hiçbir alternatif bulunmamaktadır; ve bu çağın önkabullerini, önceliklerini ve moral buyruklarını kabul etmeyenlerimiz aslında köşeye kısırlanmışlardır... Söz konusu olan şey, öylesine önemlidir ki, başka kıyıları görme gücüne hala sahip olanlarımız, hala kutsal olan için bir nefes alma mekanı araştıranlarımız, bu bağlamda, -"aşırı" (ekstremist) olmaktan başka bir şey olamazlar... İçinde yaşadığımız bu çağ, insanları, hayatlarını kendilerine miras kalan şeyleri ve onların gerçekten bilmeleri gereken bu birkaç şeyi unutuşa bırakma hayalini kurmaya cesaretlendirdiği için insani doğallığa göre suçlu olmaktadır... Onun hastalığının kökleri işte burada yatmaktadır ve günümüzde, uyumu reddedenlerin karşısında daima sıkı durmaları gereken kaya da buradadır".

Güçlü sözler, vurucu sözler, bilgece sözler: Ve bu önemli kitapta, sağlam ve derin bir biçimde tartışılan çok daha fazla şey var. Elbette, Gai Eaton'ın kitabı, Batılı radikallerin Kahire'de nüfusa ve Pekin'de kadınlara ilişkin gündemlerine karşı yakın zamanlarda Roma Katolikleri ve belli Müslüman devletler tarafından oluşturulan ortak cephenin her iki kaptan çok sayıda muhafazakarı dahil ederek genişletilmesi şeklindeki yerinde şüphenin çok ötesinde olduğunu sezdirmektedir. Aynı anda, kültürel mirasa saygılı, dini ve siyasi çoğulculuğa dair hoşgörülü, ve hem özel mülkiyetin, hem de sınırlı ve sorumlu yönetim biçiminin önemini farkında olmayı içeren dini ve kültürel muhafazakarlık, Hristiyanlarla Müslümanların yeni bir yüzyıla birlikte yürümelerini ve kendilerini beraberce gerçekleştirmelerini mümkün kılabilir.

** Yazar burada "liberal"le Amerikan solcularını kastetmektedir (çev.).

Çeviren: Melih Yürüşen